

Manastir u Žitomisliću ima karlovačko pojanje (prvi primjer).

Ovim se završio naš, da tako kažem, poslovni razgovor. Inače razgovor potraja još. Svojom neposrednošću i vedrinom, učini mi se, kao da poznajem protu Milorada već godinama.

Crkva u Žitomisliću, a kasnije i manastir, nikli su na imanju srednjovjekovne vlasteoske stočarske porodice Miloradovića-Hrabrenih, podrijetlom iz Stolačkih Dubrava. Iza Hrabrenih, ostali su da govore o njihovim vremenima uz manastir Žito-

mislić, porodično groblje-nekropola stećaka Radimlja, kamene sudačke stolice s kojih su sudili svojim neposlušnim podanicima, zavjetna crkva u selu Ošanići kod Stoca i još dvije manje crkve. Dolaskom Turaka ova hercegovačka obitelj s velikim imanjem, novcem i obavljanjem pokliskarskih poslova stekla je titulu spahija.

Kasnije, a po mišljenju V. Skarića, islamizirani potomci ove obitelji s prezimenom Opijači nastanjeni su u Dubravama, i Hrabreni koji su zadržali svoju staru vjeru prozvaše se Ljoljićima i Kuzmanima. Oni i danas žive u Žitomisliću. Treći su odselili u Rusiju 1683. g. i zadržali su prezime samo Miloradović. Ostaviše svojim zadužbinama mnoge nekretnine. Posljednji Miloradović, s kojim se gasi loza ovih Hercegovaca, je ruski grof Grigorije Miloradović, koji je 1883. g. posjetio manastir Žitomislić kao svoju starinu.

## Crkveno-glazbena djelatnost Stanislava Prepreka u petrovaradinskoj župi sv. Roka

Đuro Rajković, Petrovaradin

(nastavak 1.)

Jedan od najznačajnijih crkveno-glazbenih spisa skladatelja Stanislava Prepreka, a za Petrovaradin napose, je izvještaj pod nazivom »Gradual« i »antifonal« župe sv. Roka u Petrovaradinu. To je dragocjen doprinos našoj crkveno-glazbenoj povijesti, a istodobno i našoj općoj kulturi. U Petrovaradinu, koji ima tri župe, bilo je do danas mnogo orguljaša, ali ni jedan od njih nije zabilježio njegovu crkveno-glazbenu tradiciju. Nju u cijelosti, zbog mnogih dužnosti, nije zabilježio ni S. Preprek, ali nam je ostavio uzorno svjedočanstvo o božićnom krugu crkvene godine.

Naslov ovog vjerodostojnog Preprekova izvještaja nema nikakve veze s nekim iznimno pisanim obrednim knjigama župe sv. Roka, nego je uzet kao oznaka nečeg trajnog i nepromjenljivog kakva je upravo bila crkveno-glazbena tradicija Petrovaradina u svim njegovim župama. Petrovaradinci su uistinu imali svoj osobeni, nepisani, crkveno-glazbeni obrednik, koji se prenosio pokoljenjima sve do naših dana. Prava je šteta što ga nemamo opisanog u cijelosti.

Bilo bi dobro kada bi ovaj Preprekov prikaz dao poticaj današnjim crkvenim glazbenicima za bilježnje crkveno-glazbene tradicije u njihovim sredinama. Ako odmah ne pristupe ovom poslu sigurno je da će potonje generacije znati manje o našoj, nego naša o prethodnim.

Kamo sreće da smo u našoj sredini imali više kulturnih poslenika poput Stanislava Prepreka, jer bi smo tada daleko više znali o svojoj crkveno-glazbenoj prošlosti. A sada neka ovaj Preprekov izvorni rukopis »Gradual« i »antifonal« župe sv. Roka u Petrovaradinu govori sam o sebi.

Neka nitko ne misli da se ovdje radi može biti o kakvim starim rukopisnim koralnim knjigama. Niti takvim knjigama, a niti koralu, na žalost, nema ovdje traga. Taj naslov ima da posluži samo simbolički. Kao što gornje dvije koralne knjige sadržavaju skoro cjelokupno dnevno crkveno pjevanje, tako u ovoj župi svaki blagdan, svako crkveno vrijeme ima svoju stalnu shemu; drugim riječima, svaka pjesma

ima svoje mjesto kada se pjeva, u kojem dijelu mise ili večernje, koliko katica i koje katicice (dapače u kojoj visini).

Da bi se ovo moje razlaganje moglo bolje razumjeti, valja ukratko spomenuti, tko je i kako do sada orguljao u ovoj župi.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća orguljao je učitelj Veninger, zatim Frank i Schneider. Prvi i treći bili su dobri orguljaši. Za vrijeme zadnje dvojice bio je župnik Mijo Adamović, izvrstan orguljaš, od koga je učitelj Schneider mnogo naučio. Steta što je sve svoje slobodno vrijeme posvećivao lovu. Zatim je orguljao učitelj Vjekoslav Grginčević. Bio je vrlo slab orguljaš, pa ga je moj otac zamjenjivao (inače orguljaš u prvoj gradskoj župi; ovo je treća petrovaradinska župa). Vjekoslav Grginčević je prema *Vijencu* i vijenčevu dodatku izdao posebnu crkvenu pjesmaricu manjeg formata (bez nota), kojom se i danas služimo silom ovdašnjih konzervativnih prilika. Pojavu ove pjesmarice zabilježio je zagrebački časopis za svjetovnu i crkvenu glazbu »Gusle«, koji je izlazio samo 1892, a uređivali su ga Vjekoslav Klaić i Vjenceslav Novak. Bilješku o njoj donosi 4. broj »Gusala« ovako: — Grginčević Vj. *Pjesmarica za mladež*, priredio i izdao ..., učitelj u Petrovaradinu (u dolu sv. Roka). Ta knjižica sadržaje crkvene pjesme, uzete iz različitih pjesmarica i iz pjesama opata i župnika Ilije Okrugića. Broji 385 stranica i 150 pjesama, a stoji 60 novč. Kad knjigu primimo, govorit ćemo o njoj više. Tako o ovoj pjesmarici izvješćuju tadašnje »Gusle«. Budući da je već malo ima neki pjevaju iz *Vijenca* (dalkako staroga; ovaj iz 1925. nije poznat, a sve da je i poznat vjerujem da ga nitko ne bi htio kupiti radi ispravljenog teksta; njima su ovi stari, pode-rani Vijenci, sa često nemogućim, apsurdnim tekstom, miliji, nego ne znam kakva lijepa i dobra druga pjesmarica).

Zatim je orguljao učitelj Accurti (kratko vrijeme), i konačno, prije mene, učitelj Ivan Hegedić. Zadnja trojica su bili slabi orguljaši; svaki je od njih počeo



učiti kad je došao ovamo. Od toga je, razumije se, stradavao narod, a pjevanje je slabo napredovalo.

Svi nabrojani orguljaši služili su se Jaićevim *Napivima* (1850), pa se može reći da se crkvena glazba kroz cijelih 75 godina kretala istim tragom, bez ikakvih novotarija. Kroz to dugo vrijeme iskristalizirao se jedan poseban način sviranja i pjevanja s posebnim običajima i utvrđenim redom pjevanja stanovitih pjesama, dapače i nekih preludija. Kao neki zid stajala je, stoji još, ova crkvena glazba: svaki župljanin, (a osobito župljanke i to starije), smatra da je to pjevanje i sviranje nešto najljepše i najbolje, što je vrlo važno, i da se ne može nikako nešto novo dodati što bi bilo bolje. Stoviše, niti mjesto neke stanovite pjesme u misu ne može se mijenjati, jer bi to bilo kao neko svetogrđe.

Istina, učitelj Hegedić, koji je ovdje orguljao 26 godina, naučio je župljane nekoliko »novih« pjesama (»Lijepa si, lijepa«, »Kraljice krunice«, »Kraljice Hrvata«, Djevice nevina«), nekad su i djevojke nešto dvolasno pjevale, ali to je bilo kao kap u moru.

Svatko sebi može lako predstaviti, kakva bi tu reforma bila moguća nakon toliko godina jednoličnog pjevanja? Prosto nikakva. Moj pokušaj blage reforme, prvo s mješovitim zborom, sada sa školskom djecom, doživio je, a i neprestano doživljava fiasco. Nije ni čudo. No, o svemu tome poslije.

Prije nego prijedem na kratak prikaz crkvene godine, želim nešto kazati o načinu pjevanja i sviranja. Jaićevi *Napivi* pisani su previsoko za pučko pjevanje (obično F). Zadnji nabrojani orguljaši bili su k tomu slabi, ili nikakvi pjevači, a nisu znali pjesmu transponirati. Tako su morali potražiti pjevača (tenora). Narod u ovom kraju ne naginje onolikom sekundiranju (»polaganju«) kao u Slavoniji, ali u ovakvim prilikama, gdje jedan pjevač pjeva visoko, narod uz najbolju volju nije mogao pjevati melodiju, nego se priučavao sekundiranju, koje se razvilo i u množini i u snazi. Kod nekih pjesama melodiju je pjevao jedino pjevač, a narod sekundirao. Kako je to sekundiranje bilo opće i jako, to je i pjevač morao neprestano glasno pjevati (vikati), da se melodija čuje. Prema tome, dinamičke promjene u pjesmi čule su se samo u orguljama, koje je pjevač registrirao stojeći pokraj njih.

Pjesma je počinjala s »navodom«. Tako su ovdje nazivali ono par sitnih nota pred pjesmom i uopće pred svakim redom (skoro bih rekao da takvih navoda ima u Jaićevim *Napivima* više nego melodija za pjevanje). Svaki put, prije nego što će orgulje stati, otvara »registrant« sve registre osim mixture. Obično se nije obaziralo da li svećenik kod oltara čeka ili ne, nego se pjevao stanoviti broj kitica, bez obzira. Odgovaralo se u kvarti, ff, i to što više (obično b'-es<sup>2</sup>). Intonacija svećenika nije se uvažavala. Prefacija se oblatno pratila (u duru!). Na Agnus Dei se nikada ništa ne pjeva, nego se preludira do pričesti. Svi Deo gratias bili su odgovarani također u kvarti. Samo se svećani pjevao i to vrlo razvučeno i visoko (e<sup>2</sup> ili f<sup>2</sup>). U stanovite dane i uz stanovite obrede se ne orgulja, (kasnije više o tom). Takvo pjevanje bez orgulja nazivaju »na suho«, i smatraju za vrlo tešku stvar.

Za vrijeme učitelja Grginčevića bio je pjevač Tomo Jakobac, vrlo dobar tenorist, (pjevao je nekom prigodom i u Zagrebu), ali bez glazbene naobrazbe. On je pjesme obično »ukrašavao« raznim dodecima, što je kraj slabog orguljaša bilo lako moguće. Narod se sekundirajući natjecao u tom umijeću, pa je i svoje pjevanje ukrašavao raznim zavijanjem. Tako su se pjesme pomalo kvarile, gubile svoj prvotni oblik, jer su orguljaši jamačno i sami uživali u raznim zgodnim dodecima, zavijucima, itd. Pjesme su se rapidno kvarile, mijenjale, a mijenjaju se i danas. To sam sâm opažao u ovo par zadnjih godina. Za primjer navodim pjesmu »Kakve s' to jasnosti«, i to mjesto *ka-kvo l' to* (sad čudo):



Puk je kod mnogih pjesama zapamtio prvotnu melodiju (»kako se nekada pjevalo«), ali ne mari za ove promjene i dodatke, budući da obično sekundira, i smatra to opet za svoju slobodnu domenu, gdje može po volji zavijati i kontrapunktirati melodiji.

Na velikim svetkovinama, mixtura nije služila samo za preludij i postludij, nego je pristupala k onom ff svaki put prije nego će orgulje stati: pjevač odmahne glavom i namigne, a ja povučem mixturu lijevom rukom (budući da pjevač stoji s desne strane nije mu bila na ruku). Za vrijeme učitelja Hegedića pridružio se pjevaču (tenoru) još jedan stalni sekundant (bas), koji se ujedno brinuo za red u pjevanju (koja pjesma, koja kitica i koliko kitica, kada, itd.). Orguljaš je bio samo orguljaš i nije otvarao usta (da nešto zapjeva) kroz cijelu misu (kao u katedrali). Doista zavidan položaj, pun komoditeta i nebrige.

Kad sam 1926. došao (pred Advent), prvi mi je posao bio da pobližim melodije svih pjesama. Zato sam skoro svake večeri išao onom drugom pjevaču, sekundantu, Jakobu Hajdinoviću (veže nas neko staro kumstvo) gdje je obično bio i prvi pjevač, tenorist, Martin Dojkić. Oni su pjevali, a ja bilježio. Čudili su se da je to moguće, i prosto nisu vjerovali mom poslu. Teško da su i onda sasvim povjerovali, kada sam nakon bilježenja koje duže i teže pjesme, sâm svirao i pjevao. Jamačno su mislili da sam dobar dio zapamtio. Ujedno su mi govorili razne obrede, kada se i kako koja pjesma pjeva. To sam bilježio u posebnu knjižicu. Tako sam zabilježio oko 150 pjesama. Većinu tih pjesama dobro sam poznavao (nalaze se u *Kantualu* u Novakovoj pjesmarici, ali ako sam htio da se moja pratnja i njihovo pjevanje slaže, morao sam imati pred očima njihov melos, koji se na mjestima slaže s onim u *Kantualu* i Novaku, a na mjestima opet se više ili manje udaljuje.

Kad se saznalo da ću doći u ovo mjesto, svi su mislili da će sada biti kraj njihovom »lijepom, starom pjevanju«, jer su me poznavali kao dobrog cecilijanca. Na taj način bio bih sasvim neprijateljski primljen, i vjerujem da mi ovdje ne bi bilo dugog opstanaka. No, ja sam htio sasvim ući u njihove stope, i tek onda pokušati što se da učiniti. Tako sam odmah u Adventu mogao svirati »po njihovom«, čemu su se mnogi čudili, jer su znali da su prijašnji učitelji prvo »učili« i da je dugo potrajalo dok su zapamtili sve te razne melodije. Nisu ni stlutili da postoji tako nešto kao glazbeni diktat, koji im je omogućio da se moj »nastavak« ni ne opaža. Da redovno svake nedjelje nisam mogao ni računati, revoltiran svim tim nemogućnostima u sviranju i pjevanju, što sam sve morao akceptirati bez prigovora, to dakako malo tko zna.

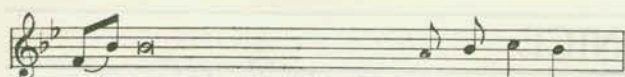
Prije nego što opišem svoj (bezuspješni) »reformatorski« rad evo njihove crkvene godine (»gradual« i »antifonal«).

### 1. Advent i Božićno vrijeme

Prva zornica je dan poslije prve adventne nedjelje, a posljednja na 23. XII. (24. se sprema crkva). Te dvije zornice su sa Svetotajstvom. Na adventne nedjelje pjevaju se do pol mise obično misne pjesme, a od pol mise (ili eventualno od prikazanja) adventne. Na zornicama samo adventne i to obično dvije: jedna do podizanja, a druga poslije podizanja.

Svaka misa u Adventu (nedjelje i zornice), završava oblatno s posljednjom kiticom pjesme »Zdravo budi Marijo, prejasna zornice« (»Tebi se svi sada«), koja se pjeva iza Deo gratias. Na početku svake zornice pjeva se na mjestu introitususa »Rosite nebesa« ovako:





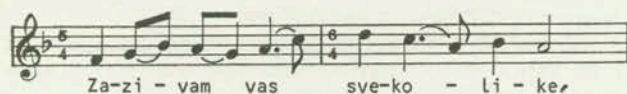
Ro - site nebe - - - - - sa od-zgo- ra  
 Ne - besa pripov' jedaju sla- vu Bo- žju  
 Sla- va 0 - - - - - cu i Si- nu  
 Ka - ko bilo u počelu i sa - da i va- zda



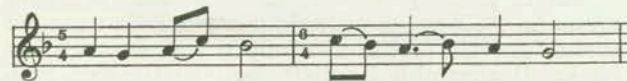
i oblaci neka dažde - pravednpg.  
 i djela ruku njegovih navješćuje tvrdi- ma.  
 sla- va i Du- hu sveto- mu.  
 i u vjeko vjekom. A - men.

(u počelu promijenio sam u početku, a vjekom u vjeka).

Ostale adventne pjesme su ove: »Padaj s neba« (smatra se svečanom adventnom pjesmom), »Poslan bi«, »Zdravo budi«... »Bog te je«, »Zdravo budi... prejasna i »Dan ružičanik«. Zadnja se pjesma pjevala u početku zornice, i to samo onda kad nije došao prvi pjevač, dakle, kad su bili sami orguljaš i drugi pjevač. Na posljednjoj zornici poslije podizanja pa do kraja, pjeva se pjesma »Zazivam vas«. Zanimljiva melodija:



Za-zi - vam vas sve-ko - li - ke,



srednje ma - le i ve - li - ke.

Pjeva se također u Slavoniji. Ta je pjesma kao neki uvod u Božić. Uoči sv. Tome idu grupe djece po mjestu i pred prozorima pjevaju na tu istu melodiju ovu pjesmu:

1. Slava danas svetog Tome  
Evo i nas k vam pozove
2. Danas mnoge Tome slave  
Svog krštenja imendane
3. Mi pjevamo slavu Bogu  
Svetom Tomi svi u slogu
4. Toma upre žarne oči  
Jer mu Isus to svjedoči
5. I blažene druge sazvo  
Sebi bliže i odazvo
6. Zarad grijeha ga ukori  
Da mu Isus raj otvori
7. O Isuse dragi kamen  
Po sve vjeko vjekom. Amen.

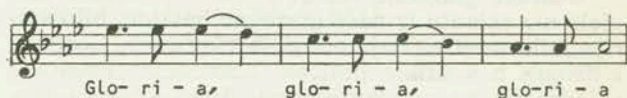
Ili:

1. Sveti Toma milo plače  
Milo plače ter dijaše
2. Otud ide Majka Božja  
Pita Tomu što te boli
3. Mene boli moja glava  
Ne boli me moja glava
4. Već me boli moje srce  
Što sam Boga uvrijedio
5. O Isuse dragi kamen  
Po sve vjeko vjekom. Amen.

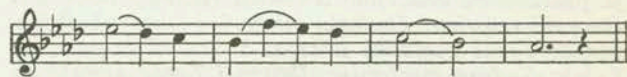
Jedno četvrt sata prije Ponoćke, počinje orguljaš sasvim tiho jedan pastoralni preludij, koji biva pomalo sve glasniji, dok konačno, nakon kratkog vremena, ne počnu pjevači pjesmu »Ustajte pastiri«, koja se cijela otpjeva. Za to vrijeme cijela je crkva naj-svečanije rasvijetljena, jedino ne gore svijeće na velikom oltaru, koje crkvenjak pali tek kod posljednjih kitica pjesme »Ustajte pastiri«. Kad je pjesma gotova orgulje stanu, sva zvona zvene »treći put«, a na to zvonce kod sakristije oglašuje početak Ponoćke. Ovo do sada bilo je mjesto Jutarnje (Matutina), koja se, gdje je uobičajeno, obavlja također prije Ponoćke. Mise na Božić i za cijelo božićno vrijeme imaju točno određeno kada se što pjeva (osim par pjesama). Na Ponoćki, Poldanici, na Novu Godinu i na Bogojavljenje pjeva se Okrugiceva misa ovim redom. Broj iza pjesme označuje kitice. Božićno vrijeme je uopće jedino vrijeme kada se na svaki dio mise pjeva druga pjesma, inače se pod misom pjevaju samo 2 ili 3 pjesme.

#### Okrugiceva Ponoćka:

1. »Hajdmo, hajdmo« (3). U sredini pjesme ima jedan solo (jedna djevojka ili djevojčica), zatim završe svi. 2. Na Gloria se pjeva punim orguljama (bez mixture) »Gloria in excelsis Deo« 3 puta ovako:



Glo- ri - ar glo- ri - ar glo-ri - a



in ex-cel - - sis De - o.

zatim kratki pastoral pa onda »Slava Bogu na visini« (2). Završetak 2. (zapravo je to 3.) kitice: »Oj Isuse, mileni«, ori doista impozantno cijelom crkvom. U ovo se doba jedino nešto više čuje pjevanje melodije. Pjevanje je inače dosta ograničeno na starije ljude i žene. Momci i djevojke slabo pjevaju. 3. Na Gradual se pjeva solo-pjesma »Oj Djetetce« (2). 4. Na Credo se pjeva »Vjerujem u tebe« (3). 5. Na Offertorij se pjeva mala »božićna kantata« (kako sam je ja nazvao). Prvo solo: »O Isuse poljubljeni (2), zatim svi (pune orgulje): »Slava Bogu«, onda zbor anđela: »O Isuse, neba Kralju« (s nešto slabijom pratnjom, i to pjeva skoro cijela crkva), a završi opet sa »Slava Bogu«. 6. Na Sanctus solo (nastavak iste pjesme navedene »kantate«): »I ti zboru od pastira«, »Slava Bogu« (svi), zbor pastira: »O Isuse, neba Care«, pa opet »Slava Bogu« (svi). Na Poldanici se ovaj dio te pjesme ispušta, pjeva se dalji nastavak solo: »Veselite se svi kršćani«, zatim »Slava Bogu« (svi), pa solo: »O Isuse Spasitelju«, onda zbor kršćana »Dajemo ti«, i završi sa »Slava Bogu« (svi). Na Novu Godinu i Bogojavljenje se na Offertorij spoji Offertorij i Sanctus, a na Sanctus se pjeva ono što se pjevalo na Sanctus Poldanice. Tako se za ta dva dana ispjeva cijela »kantata«. 7. Poslije podizanja pjeva se »Oj Isuse, ti sunašce« (sa solom i zborom kršćana, što pjevaju svi). Na Novu Godinu pjeva se na ovom mjestu »Jurve danas« (melodija kao »Nov glas nosim«), a na Tri kralja »Čudo Božje milosti« (melodija kao »Radujte se«).